

II. RECENZJE I OMÓWIENIA

DOI: 10.17951/et.2024.36.359

Monika Grabowska

Uniwersytet Wrocławski, Polska

ORCID: 0000-0001-7828-0821

e-mail: monika.grabowska@uwr.edu.pl

Ekspresywne formuły konwersacyjne w języku francuskim, polskim i włoskim

Les formules expressives de la conversation. Analyse contrastive: français-polonais-italien, red. Anna Krzyżanowska, Francis Grossman, Katarzyna Kwapisz-Osadnik, Lublin: Episteme, 2021, 575 s., ISBN 978-83-65172-33-4

Monografia pod redakcją Anny Krzyżanowskiej, Francisa Grossmana i Katarzyny Kwapisz-Osadnik jest efektem projektu zrealizowanego na styku frazeologii, leksykografii dwujęzycznej i traduktologii w ramach Partnerskiego Programu Badań Naukowych im. Huberta Curien Polonium przez dziewiętnastu badaczy UMCS w Lublinie, Université Grenoble Alpes oraz Uniwersytetu Śląskiego.

Książka składa się z pięćdziesięciu rozdziałów odpowiadających pięćdziesięciu formułom ekspresywnym w języku francuskim; opatrzona została wstępem (*Présentation*), opisem przedmiotu badań i przyjętej metodologii (*Analyser les formules pragmatiques de la conversation: problèmes de méthodes*), listą użytych skrótów oraz bibliografią. Ze względu na przyjęty format opisu wyodrębnionych jednostek semantyczno-pragmatycznych monografia ma zarówno charakter praktyczny – przydatny dla tłumaczy i dydaktyków, jak i teoretyczny – jako przyczynek do refleksji nad istotą funkcjonowania języka w perspektywie semantyczno-pragmatycznej i społeczno-kulturowej oraz ich implikacjami dla leksykografii kontrastywnej.

Wybór jednostki opisu – *formuły* – jest uzasadniony przez autorów jej większą elastycznością niż w przypadku *pragmatemu*, terminu wprowadzonego do językoznawstwa przez Igora Mel'čuka (1995). W odróżnieniu od pragmatemu formuła może być używana w zróżnicowanych kontekstach komunikacyjnych (podczas gdy

znaczenie pragmatemu jest wyznaczone sytuacją komunikacyjną, por. Blanco 2013¹) i charakteryzuje się wieloma wymiarami funkcjonowania. Po pierwsze, wpisuje się w obszar rytuałów językowych jako sekwencja słów predeterminowana pragmatycznie dla danego scenariusza konwersacyjnego; po drugie, jest usankcjonowana w wymiarze społecznym jako element obyczajowości; po trzecie, w wymiarze językowym formułuje przekaz w sposób zwięzły i klarowny; po czwarte, odwołuje się do stereotypów społecznych; po piąte, współtworzy rzeczywistość dyskursu jako ustabilizowany element pamięci dyskursywnej (*prêt-à-dire*); po szóste, jest elementem strukturyzującym interakcje językowe. Stanowiące przedmiot badań autorów monografii formuły ekspresywne (tylko częściowo pokrywające się z klasą ekspresywnych aktów mowy, Searle 1969), definiowane są przez pryzmat następujących właściwości: są związkami wyrazowymi o stałej lub ograniczonej łączliwości składniowej; ich repertuar jest ograniczony; pełnią samodzielnie funkcję pragmatyczną w określonej sytuacji komunikacyjnej; stanowią formę konwencjonalnej reakcji językowej, której często towarzyszy komponent ewaluacyjny. Przymiotnik „ekspresywny” nie odnosi się przy tym wyłącznie do sfery uczuciowej, ale obejmuje również: emocjonalną samoocenę lokutora lub ocenę interlokutora; ekspresywność mimetyczną, naśladującą obecność interlokutora w mowie zależnej; ekspresywność etyczną, pozwalającą na inscenizację werbalną uczestnictwa lokutora w przedstawianej scenie, np. poprzez strukturę *histoire de* + bezokolicznik (cf. Legallois i François 2012); ekspresywność w ujęciu społecznym poprzez akty mowy o zakładanym efekcie perlokucyjnym – przy czym wszystkie te wymiary mogą dotyczyć, w różnym stopniu, tej samej formuły. Na potrzeby publikacji funkcje te zostały zredukowane do trzech: afektywnej, aprecjacyjnej i społeczno-interakcyjnej.

Wybór ekspresywnych formuł konwersacyjnych został dokonany w perspektywie semazjologicznej na podstawie sześciu istniejących korpusów ustnych i pisemnych (są to: *Outils et Ressources sur le Français Écrit et Oral – ORFEO*, Lexiscope, Spokes, Narodowy Korpus Języka Polskiego, *Paisà* oraz *Lessico dell’italiano radiofonico/televisivo*) oraz mediów społecznościowych; dla celów ustalenia ekwiwalencji w językach polskim i włoskim wykorzystane zostały również korpusy słownikowe dwujęzyczne on line. Kryteria selekcji pięćdziesięciu formuł francuskich obejmowały: frekwencję, „pewien” stopień utrwalenia frazeologicznego, zawartość ekspresywną, złożoność leksykalną (z uzasadnionymi wyjątkami), styl potoczny staranny (*français courant*) lub swobodny (*français familier*) – z podziałem wariantów jak w przypadku polszczyzny opisał to Jerzy Bartmiński (1991). Autorzy wskazują zarazem spektrum problemów związanych z pracą analityczną na etapie wyboru oraz opisu ekspresywnych formuł konwersacyjnych. Należą do nich: niestabilność diastratyczna jednostek frazeologicznych, wariacje diatopiczne, zróżnicowanie prozodyczne – nieograniczone do schematów wykrzyknikowych, które początkowo zostały przyjęte jako kryterium wyboru formuł (por. np. formułę *ça craint!*, która funkcjonuje również jako zdanie oznajmujące), wielofunkcyjność (raczej niż polisemia),

¹ Sułkowska (2023: 92) definiuje z kolei pragmatemy jako „utrwalone w języku i w uzusie formuły konwersacyjne” (czyniąc z formuły konwersacyjnej hiperonim dla pragmatemu), podkreślając jednak, podobnie jak Blanco (2013:17), że są one używane w „określonej, przewidywanej sytuacji komunikacyjnej” (tamże).

ustalenie hierarchii realizowanych funkcji, status dyskursywny (dialogalny *vs* monologiczny), stopień utrwalenia frazeologicznego i autonomii składniowej (możliwość włączenia w obręb formuły innych jednostek leksykalnych lub rozwinięcie formuły, np. *c'est cool – c'est vraiment cool – c'est vraiment cool que...*) oraz wszelkie trudności związane z tłumaczeniem struktur idiomatycznych, w tym przypadku połączone z dodatkowymi restrykcjami związanymi z cechami formalnymi, semantyczno-pragmatycznymi, dyskursywnymi, afektywnymi i społeczno-kulturowymi formuł ekspresywnych, które w możliwie szerokim zakresie powinny być zachowane także w proponowanym w języku docelowym ekwiwalencie.

Każdy z rozdziałów analitycznych zbudowany jest na zasadzie triady: po opisie ekspresywnej formuły konwersacyjnej w języku francuskim poddawane analizie są jej ekwiwalenty polski(e) i włoski (np. rozdział 1. dotyczy formuł: *Bon courage* – s. 51–54; *Powodzenia!* – s. 55–58; *In bocca al lupo!* – s. 59–62), przy czym formuły francuskiej zawsze odpowiada jedna formuła włoska oraz, w 47 przypadkach, jedna formuła polska; trzy formuły francuskie (*c'est pas la peine*, (*il*) *ne manquerait plus que ça*, *tu m'en diras tant*) otrzymały po dwa ekwiwalenty w języku polskim.

Każda z trzech (lub czterech, w przypadku formuł francuskich, którym przypisano dwa ekwiwalenty polskie) części każdego z pięćdziesięciu rozdziałów zawiera opis głównych charakterystyk pragmatycznych, kognitywnych i diastratycznych danych formuł. Elementy opisu zostały uporządkowane w trzynastu sekcjach, z których dwanaście opatrzone kolejnymi literami alfabetu (A–K), zaś ostatnia zawiera odniesienia do słowników, w których dana formuła jest opisana. I tak, sekcja A zawiera głosę danej formuły konwersacyjnej, B – realizowane funkcje pragmatyczne w aktach mowy (ekspresywną, dyrektywną, reaktywną i/lub fatyczną), C – warianty, D – informację o stylu językowym, do którego formuła przynależy (potoczny staranny, potoczny swobodny, potoczny bardzo swobodny), E – informację o częstotliwości wystąpienia w korpusie (formuła bardzo częsta: ponad 20 wystąpień, częsta: 10–20, o niewielkiej częstotliwości: poniżej 10 wystąpień), F – informacje o konturze prozodycznym, G – parafrazy (formuły synonimiczne) lub ekwiwalenty (peryfrazy deskryptywne), H – status syntaktyczny (kategoria morfosyntaktyczna, jej funkcja w zdaniu, typ zdania, stopień utrwalenia formuły), I – status leksykalny i semantyczny (komentarz dotyczący semantyki składowych formuły), J – wyrazy często współwystępujące, K – przykłady.

Warto zaznaczyć, że w ujęciu kontrastywnym zamierzeniem autorów nie było zestawienie formuł pochodzących z trzech języków, lecz analiz prowadzonych symultanicznie dla trzech języków. Tym samym publikacja łączy walory praktycznego glosariusza – dla tych użytkowników, którym wystarczy wyszukanie ekwiwalentu danej formuły konwersacyjnej w jednym z dwóch innych języków oraz zaznajomienie się z wyjaśnieniem semantyczno-pragmatycznym – z pogłębioną analizą teoretyczną. W tym pierwszym ujęciu drobnym mankamentem może być brak odrębnego alfabetycznego indeksu formuł dla języków polskiego i włoskiego.

Z punktu widzenia dydaktycznego monografia jest niewątpliwie istotnym głosem w dyskusji nad operacjonalizacją formuł konwersacyjnych w dydaktyce przekładu i nauczania języków obcych. Ponieważ w zaproponowanym ujęciu dekodowanie znaczeń nie może obejść się bez wzięcia pod uwagę sytuacji wypowiedzania, istot-

nym walorem monografii jest konceptualizacja przekładu jako aktu komunikacji, oraz – ze względu na różnice idiosynkratyczne i idiomatyczne między językami – konceptualizacja ekwiwalencji jako aktu interpretacji, a także – *last but not the least* – nobilitacja ekspresywnych formuł konwersacyjnych jako odrębnych jednostek leksykograficznych. W tym zakresie autorzy podążają w kierunku wskazanym już przez Renatę Przybylską (2001), która postulowała wprowadzenie odrębnej kategorii adresatywów w słownikach języka polskiego. Monografia jest z całą pewnością solidną podstawą do opracowania wielojęzycznego słownika ekspresywnych formuł konwersacyjnych. Może również zostać wykorzystana na potrzeby analizy interakcyjnej (por. np. Traverso 2012) ze względu na fakt, że omawiane formuły konwersacyjne mogą stanowić samodzielne wypowiedzi, a ich zabarwienie ekspresywne interpretowalne jest w zależności od innych zmiennych regulujących przebieg interakcji.

Literatura

- Bartmiński Jerzy, 1991, *Styl potoczny jako centrum systemu stylowego języka*, „Poradnik Językowy” 1–2, s. 10–23.
- Blanco Xavier, 2013, *Les pragmatèmes : définition, typologie et traitement lexicographique*, „Verbum” 4, s. 17–25.
- Legallois Dominiuque, François Jacques, 2012, *Définition et illustration de la notion d'expressivité en linguistique*, [w:] *Relations, connexions, dépendances: Hommage au professeur Claude Guimier*, red. Claude Guimier, Nicole Le Querler, Frank Neveu, Emmanuelle Roussel, Rennes: Presses Universitaires de Rennes s. 197–222.
- Mel'čuk Igor, 1995, *Phrasemes in Language and Phraseology in Linguistics*, [w:] *Idioms: Structural and Psychological Perspectives*, red. Martin Everaert, Erik-Jan van der Linden, André Schenk, Rob Schreuder, Hillsdale (New Jersey): Lawrence Erlbaum Associates, s. 167–232.
- Przybylska Renata, 2001, *Czy w języku polskim istnieje osobna kategoria adresatywów?*, [w:] *Język w komunikacji*, t. 1–3, red. Grażyna Habrajska, Łódź: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi, t. 1, s.180–186.
- Searle John R., 1969, *Speech Acts: an Essay in the Philosophy of Language*, London, Cambridge University Press.
- Sułkowska Monika, 2023, *O frazeologii i pragmatemach z perspektywy dydaktyki i translacji*, „Neofilolog” 60/1, s. 88–100.
- Traverso Véronique, 2012, *Analyses interactionnelles : repères, questions saillantes et évolution*, „Langue française” 175, s. 3–17.